

СКУЛЬПТУРНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ЛИСЕНКА

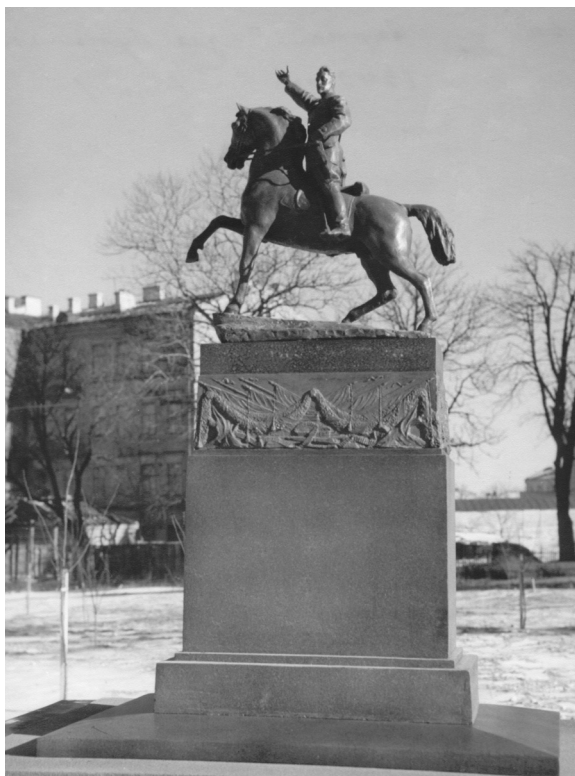
Ім'я скульптора Лисенка не потребує окремої презентації. Це майстер з великої літери, який залишив по собі світлу пам'ять і як автор величних монументів у Бабиному Яру (1968–1976) у Києві, Сидору Ковпаку у Путивлі (1971), загиблим землякам у Лебедині (1985), Тарасу Шевченку в Ашгабаті (1972), Парижі (1978), Івану Франку у Вінніпезі (1984); емоційних, піднесених духом тематичних скульптур, портретів сучасників, а також плеяду учнів, які і по сьогодні достойно продовжують скульптурну справу в Україні і за її межами. Рейтинг скульптора Лисенка високий. Але його спадщина, незважаючи на безумовний успіх недавньої ретроспективної ювілейної виставки, що проходила у стінах Національного художнього музею України під назвою «Скульптор Михайло Лисенко та його учні» (з 10.11.06 по 4.02.07), залишається по сьогодні безпритульною. Вірніше, родина скульптора робить усе можливе, щоб зберегти численні скульптури від загибелі і руйнації. Є надія, що у майбутньому з'явиться можливість організації музейної експозиції у філіалі Сумського обласного художнього музею імені Н. Онацького. Нещодавно родина Лисенків подарувала місту Хмельницькому монументальне погруддя Івана Франка, яке прикрашало колишню садибу-майстерню художника за адресою Редутний провулок, 6 (у липні 2005 р. вона перейшла до власності тіньових структур). 27 серпня 2007 р. цей пам'ятник був урочисто відкритий до 150-річчя від дня народження видатного діяча української культури.

Але вже кілька місяців не можу спокійно засинати при думці, що одному з найвидатніших творів майстра — пам'ятнику Миколі Щорсу у Києві — загрожує та ж сама участь, що і багатьом знесеним за далеких революційних часів монументам «царям та їх слугам»! Коли вперше ім'я Щорса замаячило серед імен ворогів українського народу, я почала дошкукуватися до причини такої різкої зміни цінносних координат. Пригадала свою недавню поїздку влітку 2005 р. до м. Щорс, що у Чернігівській області і позитивне враження, яке справило на мене затишне місто, і монументальне погруддя М. Щорсу роботи

Пам'ятник-погруддя М. О. Щорсу у м. Щорс Чернігівської обл. 1949. Бронза, граніт. Висота 3,50 м.

М. Лисенка в його адміністративному центрі, і меморіальний музей М. О. Щорса, де у родини залізничника народився Микола Щорс. Батько майбутнього начдива був машиністом. Мати померла у 1906 році, коли носила під серцем шосту дитину. Родина належала до міщанського стану. Всі діти отримали добру освіту. Старший син Микола закінчив разом зі своїм братом Костянтином Київську військово-фельдшерську школу і Віленське військово училище у Полтаві. Шляхи братів розійшлися вже після участі у Першій Світовій війні. Костянтин був російським офіцером, після революції жив в еміграції, потім, вже як репатріант після Другої Світової війни, повернувся до Києва, помер у 1967 р. і похований на одному з київських цвинтарів (на жаль, невідомо, де саме). Микола же став видатним полководцем, який вірив у світле майбутнє радянської держави. Людина благородна, чесна, безстрашна, Щорс користувався високим авторитетом серед свого народного війська, українських селян. За думкою нинішнього директора музею Миколи Щорса Валентини Василівни Москаленко, його можна порівняти з військовим батьком або отаманом. Щорсові було запропоновано стати на чолі 44-ої стрілецької дивізії, і він погодився лише через 10 діб, адже не підтримував ідеї реорганізації української армії під началом Москви. Може за цю непокірність і поплатився життям. Про це сучасні дослідники його біографії говорять безсумнівно. У травні 1919 року, за кілька місяців

*Проект пам'ятника
М. О. Щорсу для Куйбишева
(тепер Самара). 1949.
Не зберігся.*

до смерті 24-річний начдив Микола Щорс встиг створити школу червоних командирів у Житомирі. Він особисто відібрав 300 молодих людей, які повинні були стати офіцерами молодших чинів. Їх вкрай не вистачало на фронтах бойових дій. Коли за наказом військового керівництва цю необстріляну молодь у повному складі призвали до театру бойових дій, Щорс категорично заперечив: «Краще я сам загину, але у мене буде майбутнє...» Саме так завершується легендарний фільм «Щорс» Олександра Довженка. Щорс дивиться крізь розкрите вікно на вихованців своєї школи, що крокують на параді. Цю тему підхоплюють і розвивають автори документального фільму «Пуля для начдива», (2007) відомий режисер Дмитро Харитонов і сценарист Тарас Рильський, онук вельмишановного українського письменника. Про Щорса, коли він вже давно був у могилі, вперше згадав Сталін. Мертвий Герой був за тих жорстоких часів краще за живого і непокірного. Жива у нашій пам'яті і народна пісня про Щорса, і склали її не за державним замовленням. Рядки з неї дали назву ще

одному фільмові «След кровавый стелется...», зробленому на телеканалі 1+1 на початку 2000-х рр. За офіційною версією Щорс геройські загинув під час боїв на Житомирщині 30 серпня 1919 року. Похований у Самарі. У 1938 р. в Москві був об'явлений всесоюзний конкурс на проект пам'ятника на місці поховання героя. Його учасником став і відомий у ті часи дует харківських скульпторів М. Г. Лисенка і Л. Д. Муравіна. Кінна постать в експресивному русі була відзначена серед кращих робіт. Війна перекреслила цю ініціативу, але відразу після її завершення Рада Міністрів УРСР прийняла постанову від 10 грудня 1948 р. про спорудження пам'ятника М. О. Щорсу в Києві. Михайло Григорович отримав унікальну можливість здійснити довоєнний проект кінної постаті, продовжуючи діалог з видатними скульпторами минулого — давньоримським автором статуї Марка Аврелія у Римі, Донателло і Веррокьо, авторами кінних постатей Гатамелати у Падуї і Коллеоне у Венеції.

Урочисте відкриття пам'ятника Миколі Щорсу відбулося 30 квітня 1954 р. на розі бульвару Шевченка і вулиці Комінтерна. Сім років наполегливої праці, численні засідання художньої Ради Комітету по справах мистецтв УРСР, зауваження, доробки, пошук достойного місця для кінної постаті (Лисенко мріяв про площу Калініна, нині Майдан Незалежності, була ідея щодо площі Льва Толстого; окремі архівні документи приведені у Додатках до статті). Тяжка хвороба Лисенка трапилася у відповідальний момент створення натурної моделі кінної статуї, і Михайло Григорович звернувся за допомогою до свого учня, випускника 1951 року, Миколи Суходолова, який блискуче знав анатомію коня і прийшов на допомогу учителю. У 1953 році, до авторів на заключному етапі приєднався і Василій Бородай, дипломник скульптурного факультету. До авторського складу групи увійшли архітектори Олександр Власов і Олексій Заваров. Модель пам'ятника створювалася у Власівських (за ім'ям головного архітектора міста) майстернях, що на Володимирській гірці. На деякий час вони перетворилися на учбовий майданчик, адже сюди цілими курсами приходили студенти художнього інституту, щоб спостерігати за поступовим процесом цієї грандіозної роботи. В одному з інтерв'ю для газети «Радянське мистецтво» у 1949 р. (від 5 січня, № 1 (195), с. 3) Лисенко так висловився про свій задум: «Я уявляв собі Миколу Щорса в момент, коли він на чолі своїх військ в'їжджає у визволений ним Київ. Таким я і показав його: підвівшись на стременах, він широким жестом руки вітає трудовий люд древнього міста... Величний спокій у позі коня дає змогу підкреслити легкість постаті полководця. Я прагнув до максимальної гостроти силуету, до найбільшої простоти, виразності і дохідливості всієї статуї». В рецензії на пам'ятник М. О. Щорсу відзначалася його експресія, що зосереджена головним чином у фігурі і обличчі полководця, і досягається завдяки ритмічно правильно знайденій композиції. Вона побудована у вигляді вертикально-

*Зліва направо: М. М. Суходолов,
В. З. Бородай і М. Г. Лисенко під час
роботи над моделлю пам'ятника
М. О. Щорсу для Києва. 1953.*

*Позуюча натура і модель пам'ятника
М. О. Щорсу у Власівських майстернях.
Київ, 1953.*

го трикутника, що стрімко розширюється від задньої частини скульптури до передньої (див.: ЦДАМЛМУ. Ф. 581 (НСХУ), оп.2. од. зб. 170).

Виготовлення статуї теж увійшло в історію, адже таких складних композицій в Україні ще не відливали. Відливка, карбування і монтаж статуї було здійснено колективом Республіканських науково-дослідних реставраційних майстерень на Сирецькому масиві під керівництвом ливарника Івана Мельника і карбувальника Миколи Титова. Вага статуї висотою 6,5 м завдяки тонкості литва дорівнювала лише 7800 кг! В архіві родини зберігається акт від 9 квітня 1954 р. в тому, що майстерні протягом жовтня 1953 до березня 1954 р. відлили кінну скульптуру, геральдичні барельєфи площею 4 квадратні метри та горельєфи площею 5 квадратних метрів.

З тих пір минуло півстоліття. Ми знову опинилися на зламі епох. Народилася незалежна держава Україна, що створює нову історію, з якої нещадно викреслюються імена колишніх радянських героїв. Починаються розмови про знищення пам'ятників історичним діячам радянського минулого. Першим у цьому списку вже став Станіслав Косіор (автор погруддя — І. В. Макогон). Але є монументи, над якими час не владний. Цю думку виразно висловила моя колега Наталія Романова, у тексті, присвяченому пам'яті Лисенка. «Мої особисті сумніви стосовно доцільності збереження постаті Щорса розвіяв один студент театрального інституту. Хлопець — не киянин, і коли він приїздить до Києва зі свого містечка, Щорс ніби промовляє до нього, як персонаж відомої п'єси Сезар де Базан: «Не бійся, дитино! Тебе захищає дон Сезар та його шпага. Бери інститут, аспірантуру, гранти. У місті — наші!». Те, що в Щорса — шабля, а не шпага, не має значення, «наші» і «не наші» — категорії тимчасові і відносні. Важливо те, що лицар на коні та з шаблею у піхвах при головних воротах столиці гарантуватиме спокій і порядок усім, поки стоятиме». (Каміння і люди // Народний депутат. 2006. № 10 (22), жовтень, с. 104).

Під впливом кампанії щодо зносу радянських пам'ятників у нашому місті я провела анкетний опит студентів четвертого курсу творчих факультетів НАОМА з приводу цієї не винесеної на всенародний референдум акції. Нижче приведемо найбільш типові і слухні думки нашої творчої молоді.

Є. Григор'єва, скульптор

Пам'ятник Щорсу роботи М. Лисенка, на мою думку, є однією з кращих монументальних робіт у Києві. Чогось більш професійного та грамотного на його місці точно не з'явиться, бо Київ не має художників рівня Лисенка. Зникнення цієї роботи з політичних міркувань було б трагічною помилкою для міста.

Л. Василенець, реставраційне відділення

На мою думку, зносити пам'ятник Щорсу — це БЕЗУМСТВО. Я пишу це з великих літер, бо інакше не можу передати свої емоції. Дуже образливо і при-

*Відкриття пам'ятника
М. О. Щорсу у Києві 30 квітня
1954 р.*

*Пам'ятник М. О. Щорсу
у Києві. Авторська група:
М. Г. Лисенко, М. М. Суходолов,
В. З. Бородай. Архітектори:
О. В. Власов, О. І. Заваров.
1954. Бронза, граніт.
Висота 13,8 м.*

кро, що в наш час нічого не ціниться, одним словом — це варварство і нерозуміння мистецтва!

С. Галинський, скульптор

Пам'ятник Щорсу є кращим у світі! Зносити його категорично не можливо. Таких шедеврів скульптури в Україні можна перелічити по пальцях, а тим більш, скульпторів, які створювали цей проект — Михайла Лисенка, Василя Бородая, Миколу Суходолова.

Е. Піскунов, живописець

Пам'ятник Щорсу — чудова робота. Чув, ніби-то моделлю був Леонід Кравчук. Дуже сумно, що мистецтво і національна історія — на останньому місці серед державних інтересів.

С. Скрипцін, живописець

До того, що поставлено питання про знищення пам'ятника Щорсу в Києві, я ставлюся принципово негативно. Яка різниця, кому цей пам'ятник присвячений і в яку епоху був створений, якщо це чудовий твір скульптора М. Лисенка, і до того ж добрий зразок мистецтва реалізму (нехай навіть соціалістичного, в цьому немає нічого поганого). Адже це роблять ті, кому це вигідно, і ті, хто може заробити на цьому. Прикро, що кращого нічого не поставлять, тому що цим займаються люди не від мистецтва, а від дрібного шарлатанства.

Ю. Тверітіна, графік

Щодо пам'ятника Щорсу — не схвалюю. Взагалі-то, дуже симпатичний. Чому мистецтво повинно бути жертвою політичних перепадів? З таким ставленням людство може втратити багато цінних пам'яток.

Ю. Заклична, сценографія

Твори, що мають художню цінність, не варто знищувати, до якої б ідеології вони не були б причетні.

А. Проненко, сценографія

Пам'ятник Щорсу має цінність для історії мистецтва. У країнах Східної та Західної Європи, як-то Польща, Чехія, Словаччина, Німеччина, існують музеї тоталітарного мистецтва. За часів Гітлера і Муссоліні було створено багато пам'яток монументального мистецтва, що вирізнялися високою професійністю. Такі пам'ятники Києва, як «Ленін» і «Щорс» на бульварі Шевченка, є цінними через грамотний підхід до пропорції та художніх засобів монументального мистецтва. Монумент дуже вдало вписаний в архітектурне оточення, хоч воно і змінилося з 50-х років.

Юн Кристина, графік

Пам'ятник Щорсу не зносити! Він добрий! І взагалі — знищення пам'яток — погана пам'ять.

Т. Гик, графік

Я проти знищення історичних пам'ятників! У Франції пам'ятники різним вождям співіснують на сусідніх вулицях, а в нашій державі кожна наступна епоха знищує здобутки попередників. Це неприпустимо!

П. Івко, живописець

Я проти зносу будь-яких історичних пам'яток. Люди мають пам'ятати про помилки минулого. Особисто я не зносив би пам'ятник Щорсу, а надав би йому нового змісту. Я додав би імена загиблих в ті часи від його діяльності.

Б. Поліщук, сценографія

Пам'ятник Щорсу та інші пам'ятники радянським лідерам, що чинили злочин проти народу, треба поділити на дві категорії: 1. мистецтво; 2. не мистецтво. Другу — знищити, першу — зібрати в музей пам'яток СРСР.

О. Карсім, сценографія

Я проти знищення пам'ятників, оскільки за кожним пам'ятником стоїть історія і робота того, хто його створив. Однак не всі пам'ятники є історично доцільними. Тому я вважаю, що місце деяким з них у спеціальних музеях, присвячених тій історичній добі, якої вони стосуються. На вулицях же міста мають знаходитись монументи значним діячам культури та історії України.

Ю. Денисенко, графік

Тепер щодо пам'ятника Щорсу. З одного боку, він знаходиться в історичному центрі Києва і органічно вписується в навколишню архітектуру. До того ж, майстерно виконаний, тому є окрасою міста. З іншого боку, це пам'ятник не найкращої сторінки історії України, рани від якої й досі нагадують нам про минуле. Тому, нехай собі стоїть, щоб у майбутньому такого не сталося.

Н. Черненко, сценографія

Поряд з бійками за забудівлю Києва, вирубаними деревами столітнього віку — пам'ятник Щорсу для мене не є сильною емоційною або духовною прив'язкою. Тому мені не цікава його доля. А за руйнівні процеси, що творяться у Києві, в Україні мені боляче і прикро.

І. Костишина, графік

Щодо пам'ятника Щорсу, то це питання дуже складне. Мені особисто він не заважає, але міська влада, як видно, вирішила ліквідувати на вулицях Києва не тільки Леніна, але і інших діячів, які мали будь-яке відношення до радянської влади. Краще б займалися чимось більш корисним. Наприклад, своєчасним ремонтом теплотраси, щоб у зимові місяці не траплялася щонеділі аварія. Тому, Щорс нехай поки що стоїть.

Р. Іващенко, живописець

Я проти зносу історичних пам'ятників. Зламати легко. Нехай буде пам'ятник, а не черговий кіоск для пива.

В. Михайлов, живописець

Пам'ятники — це відбитки історії. Національно свідомий народ буде знати, шанувати і поважати свою історію, якою б вона не була.

С. Триколенко, сценографія

Щорс — реальна історична особа, і як би хто до нього не ставився, але він був і мав вплив на історію. І якщо йому поставили пам'ятник, то він вже має стояти. До того ж, пам'ятник не поганий, на відміну від того (не буду писати погане слово), що зараз встановлюють.

А. Добрава, живописець

Моє ставлення до можливості зносу пам'ятника Щорсу, безумовно, негативне. Я вважаю, що будь-який пам'ятник будь-якої епохи має право на життя, і не нам його зносити, коли не ми його ставили. Все це — історія країни. Країна, яка не поважає свою історію, не має майбутнього. І тенденція до зносу пам'ятників може свідчити тільки про деградацію країни та її культурного рівня, і це дуже і дуже прикро.

Відверто кажучи, якщо пам'ятник Щорсу став сьогодні на шляху будівельників майбутньої автотраси, що буде, можливо, пролягати через бульвар Тараса Шевченка, треба спочатку серйозно подумати, куди краще перенести цей достойний монумент, а також і пам'ятник Леніну роботи учня Родена С. Меркурова. Автор колись мріяв про площу Льва Толстого. Але ще розумнішим було би спочатку знайти місце край неба, де можна було б експонувати демонтовані радянські пам'ятники. Є чудові приклади у наших сусідів. Про один з них розповіла учасниця науково-практичної конференції «Традиції скульптурної школи Михайла Лисенка в контексті сучасної європейської скульптури», що проходила 16–17 листопада 2006 р. під час роботи ювілейної виставки Михайла Лисенка, мистецтвознавець з Вільнюса Людвіка Жеруоліте. «У нас радянська скульптура перекочувала до парку Грутаса під Друскінінкаєм. Це була приватна ініціатива Вілюмаса Малінаускаса, який вииграв конкурс на створення експозиції демонтованої радянської скульптури і створив музей на парковій площі в 20 га, де представлено 85 робіт. Він користується шаленою популярністю у іноземців. Ми пригадуємо тут культуру минулої радянської епохи. А діти дивляться на це як на захоплююче шоу» (див.: Матеріали науково-практичної конференції «Традиції скульптурної школи Михайла Лисенка в контексті сучасної європейської скульптури. — К., 2006, с. 30).

Так роблять культурні люди у культурних країнах, мудро розуміючи, що історію знищити неможливо, але її можна переосмислити, а негативний досвід розуміти як застереження від можливих рецидивів у майбутньому.

ДОДАТКИ

(окремі архівні документи в зв'язку з будівництвом пам'ятника М. О. Щорсу)

*Академику Лисенку
ул. Б. Житомирская, № 8-а, кв. 14.*

РЕШЕНИЕ № 525

исполнительного комитета

Киевского городского Совета депутатов трудящихся 24 марта 1953 г.
О строительстве памятника герою Гражданской войны Н. А. Щорсу

В связи с небольшими габаритами площади Толстого, окруженной многоэтажными домами, а также сложностью изменения конструкций подвески существующей троллейбусной сети, — исполком Киевского городского Совета депутатов трудящихся

п о с т а н о в л я е т:

Осуществить в 1953 г. строительство памятника герою Гражданской войны Н. А. Щорсу на пересечении бульвара Шевченко и ул. Коминтерна — на магистрали въезда в город со стороны вокзала, где был заложен памятник с надписью: «Тут буде споруджено пам'ятник герою Громадянської війни — великому сину українського народу. Закладено 25-го січня 1948 року».

Председатель исполкома
Киевского городского Совета
депутатов трудящихся

А. Давыдов

Секретарь исполкома
Киевского городского Совета
депутатов трудящихся

Б. Ермолович

Копия

Художественно-Экспертного просмотра модели памятника Н. ЩОРСУ
в г. Киеве
(авторы проекта: скульптор М. Лысенко и архитектор Заваров)

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

- т. КОПИЦА Д. Д. — Заместитель Министра культуры УССР;
т. ОРЕХОВ В. М. — Начальник Управления по делам архитектуры
при Совете Министров УССР;
т. ГРИГОРЬЕВ С. А. — Директор Киевского государственного художе-
ственного института, Народный художник УССР, лауреат Сталинских премий;
т. ПАЩЕНКО А. С. — Профессор Киевского государственного худо-
жественного института, Заслуженный деятель искусств УССР;
т. ОЛЕЙНИК А. П. — Скульптор, лауреат Сталинской премии;
т. РЯЗАНЦЕВ М. И. — Начальник Управления капитального строитель-
ства Министерства культуры УССР;
т. ФРИДМАН Э. М. — Скульптор;
т. СКЛЯРЕНКО С. Д. — Писатель;
т. БАБИНЦЕВ В. В. — Старший инспектор Главного управления по де-
лам искусств.

Соавторы проекта памятника — скульпторы т.т. БОРОДАЙ В. З., СУХО-
ДОЛОВ Н. М. и архитектор ЗАВАРОВ [А. И.].

СЛУШАЛИ:

1. Информацию соавторов т. т. БОРОДАЯ и СУХОДОЛОВА о ходе работы
над моделью памятника Н. Щорсу.

После внимательного ознакомления с макетом памятника высказались
следующие товарищи:

т. ПАЩЕНКО:

В целом конная статуя Н. Щорса производит хорошее впечатление, одна-
ко, есть отдельные недостатки, на которые авторам необходимо будет обра-
тить внимание в дальнейшей работе: поднятая рука всадника трактована не-
сколько схематично, под рукой большая плоскость, которую нужно обогатить
формой, проверив по натуре.

Грудная клетка лошади слишком большая, следует проверить по натуре,
хвост по силуэту не пластичен и тяжел, нужно найти его форму и органичнее
увязать с общим силуэтом

Левая задняя нога лошади слишком прямая, необходимо проверить правильность анатомического построения. Кроме того, требуется глубокая пластическая разработка поверхности лошади, так как в данном состоянии модель может служить только основой в такой работе.

т. ФРИДМАН:

Кисть поднятой руки Н. Щорса увеличить, учитывая, что на воздухе размеры (зрительно) несколько уменьшаются.

Правая передняя нога лошади (от лопатки до коленного сустава) — коротка. Грудная клетка лошади велика, голова по своей трактовке несколько суховата, необходимо добиться большей материальности. Челюсти поставить шире.

В целом конная статуя Н. Щорса производит хорошее впечатление.

т. ОРЕХОВ:

Согласен с замечаниями т. Пашенко относительно правой руки всадника, так как в настоящем виде она теряет массивность и монументальность. Рукав кожанки короток и не материален. Левая рука Н. Щорса слишком безвольна, не чувствуется напряжения. Следует больше выразить волевое движение. Ноги всадника широко расставлены. В таком движении колени должны быть плотнее прижаты к бокам лошади. Грива и хвост должны быть более пластичны.

В дальнейшем следует поработать над большими плоскостями лошади, добиться материальности путем упорной работы с натурой.

т. СКЛЯРЕНКО:

Портретное сходство Н. Щорса найдено. Следует проследить за правильностью анатомического построения грудной клетки и передних ног лошади, а также за правильностью формы живота (слишком прямой). Желательно, чтобы авторы добились большей эластичности форм лошади.

Движение левой руки всадника должно быть более энергичное; найти больше разнообразия в движении ног (слишком симметрично).

т. ГРИГОРЬЕВ:

В целом памятник производит импозантное впечатление. Может служить хорошим украшением города.

В рабочем проекте жест правой руки с фуражкой более удачен (убедительнее). Согласен с замечаниями т. Скляренко относительно симметричного расположения ног. Лошадь выполнена плохо: левая задняя нога по форме неправильна, грудь слишком выходит вперед, живот — прямой.

г. ОЛЕЙНИК:

Высказанные замечания правильны. Настоящая модель, в целом, подготовлена только для более глубокой пластической проработки с натуры.

Голова всадника не увязана с шеей. При таком движении расстояние между головою и рукой должно быть меньше. Таз всадника слишком широк. Куртку следует приблизить к тазу, увеличить торс лошади снизу, найти изгиб позвоночника лошади, проверить размер головы лошади по натуре.

г. ЗАВАРОВ:

Высказанные замечания в основном правильны. Параллельно с работой над моделью конной статуи нужно вести работу по геральдике. Министерству культуры УССР необходимо содействовать авторам в обеспечении их натурой.

ОБЩЕЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

1. Общее состояние модели памятника Н. Щорсу считать удовлетворительным. Рекомендовать авторам учесть все высказанные замечания в их дальнейшей работе.

2. Модель подготовить к отливке в бронзе не позже 1/VIII–1953 г. В связи с этим к 10/VII с. г. подготовить модель памятника к предварительному просмотру.

3. Министерству культуры УССР оказать содействие авторам в обеспечении натурой.

Протокол вел

Старший инспектор Главного Управления
по делам искусств Министерства культуры УССР

В. Бабинцев

ПРОТОКОЛ

засідання Комісії Міністерства культури УРСР,
присвяченого затвердженню моделі пам'ятника М. Щорсу в м. Києві

24/IX-1953 р.

ПРИСУТНІ:

1. Левада О. С. – Заступник Міністра культури УРСР.
2. Богуславський Д. С. – Заступник начальника Управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР.
3. Григор'єв С. О. – Народний художник УРСР, лауреат Сталінських премій.
4. Дерегус М. Г. – Заслужений діяч мистецтв УРСР.
5. Заболотний В. Г. – Президент Академії архітектури УРСР.
6. Компанієц М. П. – Начальник Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури УРСР.
7. Ковальов О. О. – Скульптор, лауреат Сталінської премії.
8. Козицький П. О. – Голова Спілки радянських композиторів УРСР.
9. Олійник О. П. – Скульптор, лауреат Сталінської премії, заступник Голови Спілки радянських письменників УРСР.
10. Пенькович М. М. – Заступник начальника Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури УРСР.
11. Пузирков В. Г. – Заслужений діяч мистецтв УРСР, лауреат Сталінських премій.
12. Фрідман Е. М. – Скульптор.
13. Хмелько М. І. – Голова Спілки радянських художників України, Заслужений діяч мистецтв УРСР, лауреат Сталінських премій.
14. Шовкуненко О. О. – Народний художник СРСР, дійсний член Академії художеств СРСР.
15. Яценко В. Ф. – Начальник Управління образотворчого мистецтва Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури УРСР.

Під час роботи комісії були присутні автори:

16. Лисенко М. Г. – Заслужений діяч мистецтв УРСР, дійсний член Академії архітектури УРСР.
17. Бородай В. З. – Скульптор.
18. Суходолов М. М. – Скульптор.
19. Заваров О. І. – Архітектор.

А також:

- 20. Каплан М. Є. – Представник Київської Міської Ради депутатів трудящих.
- 21. Примак Б. І. – Заступник Головного архітектора м. Києва.
- 22. Косенко С. К. – Заступник начальника Управління в справах архітектури УРСР.

Засідання відкрив вступним словом Голова Комісії тов. Левада О. С., запропонувавши такий порядок засідання: вислухати зауваження, які були висловлені на попередніх засіданнях, присвячених розгляду моделі, щоб під час обговорення можна було констатувати, як автори виправили недоліки, висловлені на цих засіданнях.

т. **Яценко В. Ф.** Інформує про те, що на попередніх засіданнях члени Комісії, відзначаючи правильне рішення образу легендарного полководця М. ЩОРСА, хорошу портретну схожість, вдале композиційне рішення пам'ятника в цілому, висловили ряд зауважень, рекомендуючи авторам їх врахувати.

Ці зауваження такі:

Піднята рука М. ЩОРСА була трактована схематично, не перевірена по натурі, кисть руки мала, ліва рука безвольна.

Більшість зауважень було висловлено відносно недоліків у трактовці скульпторами коня. На думку членів Комісії, особливу увагу скульптори повинні були спрямувати роботі над конем, бо він не перевірений по натурі: грудна клітка його дуже велика, права передня нога від лопатки до колінного суглоба — коротка, голова по своїй трактовці сухувата, хвіст по силуету не пластичний і важкий і не знайдений з загальним силуетом коня.

Було висловлено побажання все перевірити по натурі, добитись більш глибокого пластичного вирішення кінної статуї.

т. **Лисенко М. Г.** Від імені авторів говорить про те, що весь час вони добились виправлення недоліків, висловлених на попередніх засіданнях. Все було перевірено по натурі. Зокрема, багато часу було присвячено опрацюванню коня з натурі.

Звертає увагу членів комісії на незадовільний проект впорядкування місця біля пам'ятника М. ЩОРСУ, схваленого Управлінням в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР. За цим проектом пам'ятник має стати на пагорбку, озелененому травою, обсадженому навколо пам'ятника кущами.

На думку авторів, основа, де буде пам'ятник, має бути викладена з каменю, а кущів саджати не треба, бо вони закриватимуть підніжжя пам'ятника і мішатимуть сприйманню монументальних форм пам'ятника в цілому.

т. Левада О. С. Вважає, що питання, підняте авторами пам'ятника про основу, на якій має бути встановлено пам'ятник, має істотне значення, просить членів комісії, висловлюючи думку про модель пам'ятника, торкатись і цього питання.

т. Григор'єв С. О. Модель пам'ятника справляє хороше враження, це буде прекрасний подарунок столиці Радянської України. Зауваження, які були висловлені, врахували, від чого модель значно поліпшена. Кінь тепер значно кращий; проте права задня нога коня ще потребує доробки — дещо схематично. Модель варто затвердити.

Підтримую авторів у тому, що основа, на якій стоятиме пам'ятник, має бути із каменю.

т. Заболотний В. Г. Все: образ М. ЩОРСА, композиційне рішення, матеріальність обробки, справляє дуже хороше враження. Вдачею авторів є сильний, мужній, вольовий образ М. ЩОРСА, його натхненне обличчя.

Кінь ще потребує деяких доробок: шия ще дещо дерев'яна, піднята передня нога не перевірена по натурі.

Постамент добре знайдено, але варто було б його узагальнити, зменшивши кількість виступів у нижній його частині до 2-х.

Основа, на якій стоятиме пам'ятник, повинна бути тільки із каменю, що сприятиме, в значній мірі, монументальності пам'ятника.

т. Дерегус М. Г. Київ одержить прекрасний пам'ятник.

Мені здається, що є один недолік: фронтальність постаті Щорса і фронтальність шиї коня, завдяки чому з однієї точки голова Щорса закривається. Про те, як уникнути цього, авторам слід подумати.

т. Фрідман Е. М. Слід відзначити, що автори врахували всі зауваження і нині модель пам'ятника справляє сильне враження.

Не згоден з т. Дерегусом, що шия коня закриває голову вершника; коли модель буде встановлена на постамент, цього не буде. Якщо ж зараз зігнути шию коня, то порушиться композиція.

Зелений укіс ні до чого. Треба зробити з каменю, але без орнаментики, як це пропонують автори.

т. Левада О. С. В зв'язку з висловленням про те, що шия коня може з певної точки закривати голову М. ЩОРСА — прошу висловити думку про те, чи не можна було б уникнути цього при постановці кінної статуї на постамент, збивши невеликий кут повороту.

т. Олійник О. П. Авторам удалось багато зробити; виправлення недоліків, висловлених раніш, значно поліпшило справу. Модель добра в пластичному вирішенні, її слід затвердити.

Пропозиція про те, що варто трохи здвинути статую на постаменті з центральної осі — вірна.

Правий бік крупа коня розбитий, — треба узагальнити. Основа, на якій буде встановлений пам'ятник, повинна бути тільки із каменю.

т. Козицький П. О. Приєднуюсь до загальної високої оцінки роботи. Пам'ятник монументальний, достойний пам'яті М. ЩОРСА.

Зауваження: права передня нога коня ще не пов'язана з грудьми, слід перевірити довжину шиї і голови коня. Голова трохи малувата.

т. Каплан М. Є. Міська Рада і Міський Комітет КП України прийняли рішення про невідкладні заходи по будівництву пам'ятника М. ЩОРСУ з тим, щоб в цьому році його спорудити. Враховуючи те, що термін малий, прошу Комісію висловити думку, щоб будівництво продовжити до травня наступного року.

т. Косенко С. К. Скульптурна частина пам'ятника повністю відповідає вимогам і її можна затвердити та передати для відливання з бронзи.

Заперечую необхідність робити основи з каменю. Архітектурна Рада Управління у справах архітектури УРСР після довгих дебатів вирішила робити основу, як зелений схил у передній частині пам'ятника; аналогічний приклад: пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві. Якщо робити основу із каменю, то це здорожить будівництво на 400 тис. крб. Зміщати кінну статую на осі пам'ятника, як це пропонували, немає потреби; його можна оглядати з усіх точок зору.

т. Примак Б. І. Вважаю можливим варіант основи пам'ятника — зеленого укусу. Проте, зверху його треба уникнути посадку кущів, щоб не закривати основи постаменту. Вважаю недоцільним повертати скульптуру. У коня голова замала.

т. Хмелько М. І. Пам'ятник мені дуже подобається. Справляє сильне враження. Модель, вважаю, потрібно затвердити і передати для відливу з бронзи. Зауваження, що голова коня мала — вірне. Треба трохи збільшити.

т. Яценко В. Ф. Засуджую пропозицію, внесenu представником Київської Міської Ради про відкладення терміну спорудження пам'ятника М. ЩОРСУ. Слід відзначити, що Міська Рада, якій доручено будівництво, вкрай незадовільно виконує цю роботу. Значну підготовчу роботу по встановленню постаменту треба було зробити ще в минулому році, але нічого не було зроблено. І асигнування, виділені для цієї мети в 1952 році, Міською Радою не були засвоєні. Засідання комісії по затвердженню робочої моделі — 15/IX—1952 р. відзначало, що «Київською Міською радою не забезпечуються заходи по підготовці до будівництва пам'ятника... Просити Міську Раду про розміщення замовлення на гранітну продукцію в 1952 р. з тим, щоб до березня 1953 р. гранітна продукція була готова».

Якщо Міська Рада зараз не вживе рішучих заходів — асигнування, виділені за Народно-господарчим планом на 1953 р. не будуть засвоєні, і споруд-

дження пам'ятника затягнеться. Треба покінчити з подібним ставленням до виконання важливого урядового завдання.

Що стосується моделі, то її варто затвердити і просити авторів у найкоротшій термін виправити зазначені під час цього обговорення недоліки.

т. **Заболотний В. Г.** Ніяких причин у Миської Раді для затримки спорудження пам'ятника немає: модель уже можна здавати для відливання, постамент опрацьовано і затверджено вже давно, щодо суперечки про основу, то, на мою думку, можна зараз робити так, як запропоновано Управлінням в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, а згодом її можна буде одягти каменем.

Витрати для цієї мети можна вишукати з асигнувань, виділених на благоустрій м. Києва. Треба негайно будувати пам'ятник і використати кошти, виділені в цьому році.

ВИСНОВКИ:

1. Комісія вважає, що виконана скульпторами модель відповідає високим вимогам створення образу М. ЩОРСА. Скульптурна частина пам'ятника виконана на високому професійному рівні.

Враховуючи вищезгадане, модель пам'ятника М. О. ЩОРСУ в м. Києві — затвердити.

Водночас, Комісія вважає доцільним рекомендувати авторам перед відливанням моделі перевірити величину шиї і голови коня, пластичне опрацювання грудей і його правої передньої ноги, а також і інших зауважень, висловлених під час обговорення моделі.

2. Комісія прийшла до висновку встановлювати пам'ятник на основі із каменю.

Як підготовчу роботу, зараз можна зробити так, як запропонувало Управління в справах архітектури УРСР, — але згодом основу одягнути каменем.

3. Комісія категорично заперечує проти пропозиції, внесеної представником Київської Миської Раді про затягнення терміну спорудження пам'ятника. Комісія відзначає, що є всі можливості спорудити пам'ятник у цьому році.

Протокол вів Начальник Управління
образотворчого мистецтва
Міністерства культури УРСР

В. Яценко